

Analogiese eksistensie

Aantekeninge by die etiek van J A Heyns I¹

J H van Wyk

ABSTRACT

Analogical existence. Comments on the ethics of J A Heyns

Asked to write an essay on the ethics of Johan Heyns, the author claims that at the heart of this ethics lies the idea of analogical existence, derived from the fact that man is created in the image of God. In connection with this a few key features of this ethics are selected, analysed and evaluated. The author concludes by emphasizing the great and important contribution Heyns has made to Christian ethics.

1 INLEIDING

"Etiek van die koninkryk" - so sou die etiek van Heyns met reg getipeer kon word. Die vraag is egter wat presies daarmee bedoel word. Wanneer dien die mens die koninkryk en wanneer doen hy die wil van God? Natuurlik wanneer hy aan God gehoorsaam is. Maar wanneer is hy aan God gehoorsaam? Met hierdie vrae kom ons by die hart van Heyns se koninkryks- en gehoorsaamheidsetiek uit: die mens doen die wil van God, vervul sy roeping en beantwoord aan sy bestemming indien en wanneer hy die bestaans- en handelingswyse van God weerspieël². Die mens is immers geskape na die beeld van God, en alhoewel mens en God kwalitatief verskil³ en daar dus geen sprake van 'n identiteitsverhouding kan wees nie, is daar wel sprake van 'n analogieverhouding⁴. 'n Essensiële analogie is uitgesluit, 'n eksistensiële analogie is presies wat die beeldskap impliseer. Die mens moet die bestaanswyse van God (persoon-wees, ewig-wees, meervoudig-wees) asook sy handelingswyse (skep, heers, liefhê, ken) in sy menslike lewe reflekteer⁵. Die Triniteit dien as oervoorbeeld van die mens se verhoudingslewe⁶.

Hiermee is aangedui dat die mens, ook die etiese mens, onverstaanbaar is buite sy verhouding tot God om⁷. Die Godsleer is bepalend vir die mensbeskouing en beide is van deurslaggewende betekenis vir die teologiese etiek⁸. Anders gesê, "in die teokrasie vind die humaniteit en in die humaniteit ook die - sosiale - moraliteit, sy diepste grond"⁹. Die drieënige God (en sy Woord) is die grond van die etiese¹⁰.

Heyns se etiek kan dus nie reg verstaan word sonder om deeglik rekening te hou met sy antropologie - waaroor hy baie gepubliseer het¹¹ - asook met sy Teologie nie.

Hiermee het ons die verhaal eintlik te ver vooruitgeeloop. So pas is die naam van Berkouwer genoem en dit is waar dat Berkouwer 'n duidelike invloed op Heyns uitgeoefen het. Hy was trouens sy eerste promotor¹³. Waarskynlik het die grootste invloed egter van die Potchefstroomse filosoof H G Stoker, onder wie Heyns sy tweede proefskrif oor die antropologie van Karl Barth voltooi het, gekom¹⁴. Trouens, Heyns self is daaroor uitgesproke dat dit juis in Potchefstroom was dat "iets van die geweldige diepte en krag van die Calvinisme vir my die eerste keer deurgebreek het"¹⁵. Heyns het ook by ten minste twee geleenthede 'n samevatting van die filosofie van Stoker gegee¹⁶. Of die invloed van Stoker sodanig was dat saam met Theron gekonkludeer moet word dat Stoker se filosofie die "denkraamwerk" is waarbinne Heyns se teologie gestalte gekry het¹⁷ en dat Heyns se teologie die teologiese vergestaltung van die Christelike wysbegeerte (van die skeppingsidee) is¹⁸, wil ek betwyfel. Ongetwyfeld is daar talle raakpunte (veral ten opsigte van die wetenskapsleer, samelewingsleer en etiek) - maar daar is eweneens ook verskilpunte - waarop ons vorentoe nog sal wys. Bowendien, wat is daarmee bewys as formeel aangetoon is dít daar veel raakpunte tussen die teologie van Heyns en die filosofie van Stoker is, indien die invloed (van Stoker op Heyns) nie indringend geëvalueer is nie - veral nog as aangetoon word dat Stoker veel by Calvin aangesluit het en daarom ook Heyns by Calvin¹⁹? Heyns was nie 'n epigoon van Stoker nie, maar het 'n eie ontwikkeling deurgemaak. In sy politieke etiek het hy byvoorbeeld talle van sy leermeester se gedagtes afgelê.

Wie Heyns se etiek - en myns insiens is sy (Stokeriaanse) omskrywing van die etiese as persoonsbehandeling²¹ te eng aangesien die etiese ook volgens Heyns selfs dieremishandeling en roofbou insluit²² - goed wil verstaan, sal nie net sy spesifiek etiese werke kan raadpleeg nie. In die dogmatiese werke sit volop etiek soos wat daar in die etiese werke volop dogmatiek sit. Etiek en dogmatiek kan eenvoudig nooit waterdig geskei word nie al het elkeen sy spesifieke veld van ondersoek²³. In sy *Inleiding tot die Dogmatiek* (1992) het Heyns baanbrekerswerk gedoen deur die aandag te vestig op die etiese konsekwensies van dogmatiese uitsprake.

ANALOGIESE EKSISTENSIE

Eintlik bevat sy klein homiletiese geskrif van 1959 oor *Gods Vertrouelinge* reeds die kern van sy insigte wat later breed uitgewerk sou word. Dat hy dikwels 'n filosofiese styl en indelingsprinsipes volg is waar en in 'n sekere sin in enige dogmatiek onvermydelik. Sy teologie kan egter geensins in dieselfde sin as Thomas van Aquino se *Summa Theologiae* as filosofiese teologie of teologiese filosofie omskryf word nie. Daarvoor is daar by Heyns te veel te direkte aansluiting by die Skrif self. Heyns lewer die eerste volledige en omvattende etiek in Afrikaans, met asemrowende literatuurverwysings uit haas enige denkgting. Self kies hy egter doelbewus vir 'n Gereformeerde-Calvinistiese benadering waarop ons vervolgens die aandag vestig, aangesien dit so tiperend is van Heyns se totale teologiese benadering.

2 PARADIGMA

Onder paradigma word hier verstaan die teologiese denk- of verwysingsraamwerk, die wetenskapsteoretiese grondslae of voorveronderstellings, die totaliteit van oortuigings²⁵, kortliks: die lewens- en wêreldbeskouing. Vir Heyns gaan dit spesifiek om die Calvinistiese lewens- en wêreldbeskouing - volgens Theron in 'n Potchefstroomse gewaad. Aan 'n uiteensetting van die Calvinistiese lewens- en wêreldbeskouing het Heyns verskeie kere aandag bestee²⁶. Nie net as prolegomena vir die totale teologie en etiek bring Heyns die lewens- en wêreldbeskouing ter sprake nie, maar selfs by onderafdelings soos byvoorbeeld by die behandeling van die mediese etiek²⁷ en burgerlike ongehoorsaamheid²⁸. Die lewens- en wêreldbeskouing is uiters belangrik en beïnvloed alles, ook die etiek, fundamenteel²⁹. Die etiese is alreeds in die voorveronderstellings van die wetenskap aanwesig³⁰.

Al kan Heyns 'n hele reeks kenmerke van 'n Christelike lewens- en wêreldbeskouing opnoem, kan hy nogtans alles saamtrek in een konsep (of paradigma), naamlik die koninkryk van God³¹. Heyns³² wys dan op die volgende kenmerke van die Afrikaanse lewens- en wêreldbeskouing: dit is religieus, eties, nasionaal, patriargaal en tradisionaal bepaald. Besondere klem word op die religieuse bepaaldheid gelê. Die grondidee van die Christelike lewens- en wêreldbeskouing (teïsme) is die soewereiniteit van God³³ - 'n sentrale tema by Stoker maar ook by Calvyn. Die aard van godsdiens bepaal die aard van die etiese³⁴. Ook in die term Christelik-nasionaal lê die klem op Christelik³⁵. Onlosmaaklik hieraan verbonde is die ander grondbeginsel van die Calvinisme, naamlik die Heilige Skrif wat die volle lewe belig³⁶. Wanneer Heyns³⁷ die inhoud van hierdie lewens- en wêreldbeskouing uiteensit, vestig hy die aandag op: God, openbaring (Skrif), skepping, sonde en verlossing (Jesus Christus). Sonder al hierdie "voorveronderstellings" is teologie en etiek nie moontlik nie. Maar dis al byna die hele dogmatiek!

Ons het reeds daarop gewys dat Theron³⁸ van oordeel is dat hierdie lewens- en wêreldbeskouing sterk deur die Potchefstroomse filosofie (Stoker) en teologie³⁹ gekleur is. Ons kom later hierop terug, maar herhaal wat reeds genoem is: die groot vraag is nie óf daar aansluiting was nie maar of dit 'n verantwoorde dan wel onverantwoorde aansluiting was. Het Heyns se "Calvinistiese" teologie dalk 'n bepaalde korrekatief op byvoorbeeld Andrew Murray se piëtistiese teologie gebied?

Iets van 'n ander aard is die kritiek wat L R L Ntoane in sy proefskrif *A Cry for Life* (1983) op Heyns uitgespreek het. Hy probeer daarin aantoon dat Heyns se Calvinisme (veral vanweë die invloed van Stoker) verword het tot 'n geïdeologiseerde teologie. Ntoane⁴⁰ konkludeer dat Heyns se teologie 'n "departure" is van Calvyn en op 'n "distortion" van Calvyn neerkom; tussen beide is daar 'n "fundamental difference". Dit is insiggewend dat drie navorsers onafhanklik van mekaar tot die slotsom gekom het dat Ntoane 'n uiters vertekende beeld van Heyns voorgehou het⁴¹ en dat dit juis Ntoane se swart voorveronderstellings was wat sy interpretasie van Heyns gekleur het. Daarby het hy ook uiters selektief en eklekties met sy bronne (sowel met Heyns as Calvyn) omgegaan. Dit is nie bevorderlik vir goeie teologiese ontwikkeling in Suid-Afrika indien teoloë op hierdie wyse met mekaar omgaan nie.

Vervolgens word slegs enkele van die belangrikste kenmerke van Heyns se etiek kortliks uitgelig en bespreek.

3 TIPERING

Skriftuurlike etiek

As dit waar is dat een van die grondbeginsels van 'n Christelike lewens- en wêreldbeskouing die Heilige Skrif is⁴², dan behoef dit haas geen betoog dat die Skrifboodskap vir die sedelike normatief is nie⁴³. Daar is vir Heyns geen twyfel oor die gesag van die Skrif vir die lewe nie⁴⁴, maar dan moet die Skrif op juiste wyse vertolk en toegepas word en nié op biblisistiese of fundamentalistiese wyse nie⁴⁵. Vandaar dat Heyns herhaaldelik oor die Skrifleer gehandel het⁴⁶. Selfs al word die Skrif as gesagvolle openbaring van God aanvaar, is daarmee nie alle probleme vir die etiek opgelos nie. Daar is wisselende kontekste in die Skrif, maar ook buite die Skrif. In die Skrif self kom daar wisselende norme voor, terwyl daar vandag etiese vrae voorkom wat aan die Skrif onbekend is⁴⁷. Sommige Bybelse voorskrifte is nie net tydbetrokke nie maar inderdaad ook tydgebonde (vergelyk slawerny, haredrag, kleredrag, die posisie van die vrou)⁴⁸. Nië dat die Skrif nie normatief sou wees nie, maar die áárd van die normatiwiteit verskil⁴⁹. Daar moet onderskei word tussen skopiese en periferiese gesag⁵⁰, tussen sentrum en periferie in die Skrif⁵¹.

Ten einde sy Skrifbeskouing vir die etiek vrugbaar te maak, gaan Heyns daartoe oor om 'n aantal onderskeidings aan te bring. So onderskei hy ses gestaltes van die Woord⁵², tien Bybelse koördinate⁵³, later vereenvoudig tot vyf Bybelse direkteiewe⁵⁴ asook drieërlei norme⁵⁵. Waar Karl Barth slegs drie gestaltes van die Woord onderskei, onderskei Heyns ses ('n onderskeiding wat nie in sy *Dogmatiek* aangetref word nie): skeppingswoord, voorsienigheidswoord, verlossingswoord, mensgeworde Woord, Skrifgeworde Woord en verkondigde Woord. Dit is duidelik dat die Skrifgeworde Woord by Heyns 'n besondere (normatiewe) aksent ontvang. Die vraag is egter of die uitwerking van die voorsienigheidswoord (vergelyk algemene openbaring), of God se spreke uit die skepping, nie vir misverstand vatbaar is nie⁵⁶. Watter betekenis het dit byvoorbeeld vir die etiek? Is dit evident? Ken ons daaruit die wil van God?

Dit is opvallend hoe bedag Heyns op hierdie gevaar is. Hy beklemtoon herhaaldelik dat die geskiedenis nie as 'n selfstandige bron náás die Skrif funksioneer nie⁵⁷, dat nie alles wat in die geskiedenis gebeur met God se handelinge (en wil) gelyk gestel mag word nie⁵⁸, en dat God se wil nooit sonder meer uit die werklikheid afgelei mag word nie⁵⁹. Ja, die boodskap en inhoud van die voorsienigheidswoord moet steeds in die lig van die Skrifgeworde Woord verstaan en geïnterpreteer word⁶⁰. Dit is duidelik dat Heyns, uitgaande van 'n teonome etiek, elke vorm van 'n natuurlike etiek hiermee probeer vermy. Maar is hiermee, veral met die swaar aksent op die Skrifwoord, voldoende ruimte gelaat vir die betekenis van die geïnkarnearde Woord, Jesus Christus, vir die etiek? Ontvang die navolging van Christus (naas die geloof in Christus) genoeg klem in die etiek van Heyns?

Ten einde 'n atomistiese Skrifgebruik in die etiek te voorkom, ontwerp Heyns in sy *Teologiese Etiek I* 'n tiental Bybelse koördinate, iets wat hy later vereenvoudig (en vrugbaarder maak) as hy in verband met etiese keuses vyf Bybelse direkteiewe onderskei, naamlik: die konteks van Goddelike gesag, die konteks van die totale bedoeling van die openbaring (-> koninkryk van God), die konteks van die historiese heilsopenbaring, die konteks van die eie historiese situasie en die konteks van die gemeenskap van die gelowiges. Die Skrif mag nie op 'n goedkoop wyse gebruik en so misbruik word nie.

Hiermee is egter nie die laaste woord oor Skrifgebruik gespreek nie. Heyns se deontologie staan hiermee in 'n onlosmaaklike verband en sekere insigte van sy bibliologie word daarin herhaal. Heyns onderskei geopenbaarde norme, gepositiveerde norme en kontingente norme - en die invloed van Stoker is hier duidelik. Bybelse norme⁶¹, soos gehoorsaamheid, liefde, eerbied, geregtigheid, versoening, waarheid, gesag en mag, vryheid en hoop, vra daarom om in elke konkrete situasie deur die mens gepositiveer te word. Gepositiveerde norme bly egter altyd - nes die voorsienigheidswoord - onderworpe aan die kritiese toetsing en korrigering van die geopenbaarde norme⁶². Bybelse norme lê nie soos spoel-

diamante rond, net reg vir optel nie, maar dit moet as't ware deur 'n menslike siftings- en slypingsproses gaan ten einde eties bruikbaar te wees.

Juis hier ontstaan die vraag of hierdie standpunt nie die *perspicuitas* van die Skrif in gedrang bring nie. Is daar nie te veel filters nie? Kan die Skrif dan nog hoegenaamd deur die man op straat gebruik word? Heyns sou dit allermins wou ontken. Inteendeel, wat hom voortdurend voor oë gesweef het was 'n verantwoorde Skrifgebruik. As die gevaar van kriticisme vermy moet word, dan ook dié van fundamentalisme omdat beide in wese die gesag van die Skrif ondermyn. Juis in hierdie verband kan 'n sterker oriëntering op die hart van die mensgeworde Woord, naamlik Jesus Christus, bevrydend werk.

Liefdesetiek

Elke etiek is 'n verhoudingsetiek en in elke verhouding is die liefde van deurslaggewende betekenis. God se liefde vir ons en ons liefde vir Hom, en ons liefde vir mekaar, is 'n analogiese gebeure⁶³. Menswees is in-die-liefde-lewe⁶⁴, liefde maak die mens tot mens⁶⁵. Liefde is die "hoogste" en "omvattendste" norm vir die etiese⁶⁶. Dit is die "norm vir" en "kern van" alle moraliteit⁶⁷. Liefde is nie net 'n norm vir die individuele etiek nie maar ook vir die sosiale etiek⁶⁸. Geen wonder nie dat Heyns ook breedvoerig oor die liefde geskryf het⁶⁹.

Liefde (*agape*) kan kortweg omskryf word as selflose hulp gerig op die welsyn van die ander⁷⁰ en is dus totaal anders as egoïstiese liefde of *eros*⁷¹. Dit staan ook geensins in spanning met wetsonderhouding nie want "liefde beteken dat ons volgens die gebooi van God lewe" (2 Joh 6)⁷².

Omdat die mens 'n verhoudingswese is⁷³ spreek dit vanself dat hierdie liefde in die verskillende verhoudings sal funksioneer, byvoorbeeld as Godsliefde, selfliefde, naasteliefde en volksliefde - kerkliefde en wêreldliefde kom nie breed ter sprake nie. Dit spreek vanself dat die liefde tot God - en die liefde van God - fundamenteel is vir alle ander liefdesverhoudings. Omdat daar tussen mens en God egter 'n analogiese eksistensie behoort te wees, dáárom behoort mense mekaar ook onderling lief te hê (1 Joh 4:11)⁷⁴.

Besondere aandag word aan die vraag na selfliefde gegee. Is dit 'n imperatief of 'n indikatief? Hoewel Heyns aanvanklik gedink het in die rigting van 'n opdrag tot selfliefde⁷⁵, soos ook Stoker, het hy later versigtiger geoordeel en gesê dat Matteus 22:39 na selfliefde verwys "eerder in sy faktisiteit as in sy normatiewiteit"⁷⁶. Selfliefde moet verstaan word as 'n verantwoordelike behandeling van die eie persoon. Dit val in elk geval op dat die Skrif nie waarsku in die rigting van te min selfliefde nie maar van te véél selfliefde (2 Tim 3:2).

'n Ander faset is naasteliefde, wat deur Heyns binne verskeie kontekste behandel word⁷⁷. Die gelykenis van die barmhartige Samaritaan neem hier 'n

belangrike plek in. Die vraag is nie wie is my naaste? nie, maar vir wie is ek 'n naaste? Naasteliefde is die "wet van die koninkryk" (Jak 2:8). Aan die huweliksetiek is selfs 'n aparte studie gewy⁷⁸. 'n Leemte in die liefdesetiek van Heyns is dat hy nie indringend aan vyandsliefde (Matt 5:44) aandag gee nie, veral omdat die "besondereid" (1933/1953-AV) en "meerwaarde" (1983-AV) van die Christelike etiek juis in die vyandsliefde sigbaar word (Matt 5:48). Hiérin skitter die analogiese eksistensie - God het sy vyande lief (Joh 3:16, Rom 5:10) - op sy helderste: soos wat God volmaak in die liefde is (omdat Hy sy vyande liefhet), só moet ook sy navolgers wees (Matt 5:48).

Afsonderlike aandag word ook aan volksliefde bestee⁷⁹. Heyns⁸⁰ maak die omstrede uitlating dat my volksgenoot my naaste naaste is. Deurbreek die gelykenis van die barmhartige Samaritaan nie juis hierdie siening nie? Is ons ware broers en susters, binne én buite volksverband, nie elkeen wat die wil van die Vader doen nie (Matt 12:50)? Volksliefde, gesien die maklike verabsoluttering daarvan, soos byvoorbeeld in die Suid-Afrikaanse apartisme te vind is moet dus altyd deur die universele liefdesgebod genormeer word.

Hierby kom die vraag of dit voldoende is om te sê dat ons ons naaste "soos onself" moet liefhê en of Christus hierdie gebod nie geradikaliseer het nie - ten minste wat die broer betref. Christus praat immers van 'n nuwe gebod wat daarin bestaan dat ons mekaar moet liefhê soos Christus ons liefgehad het (Joh 13:34) en dit was 'n liefde tot die dood (1 Joh 3:16). Daar is geen groter liefde nie as dat iemand sy lewe vir sy vriende aflê (Joh 15:13).

Koninkryksetiek

Dat die koninkryk van God die sentrale tema in die teologie - en etiek - van Heyns is, behoef haas geen betoog nie (vergelyk Theron, 1984; 1987). Christelike etiek is per definisie koninkryksetiek⁸¹. Daarom is dit enigszins verbasend dat Heyns - en die meeste gereformeerde dogmatici - nie 'n aparte locus oor die koninkryk van God in sy *Dogmatiek* opgeneem het nie (bv net na die pneumatologie, vergelyk Matt 12:28) soos wat hy inderdaad die koninkryk eksplisiet in sy Etiek behandel het⁸². Waarom is daar aparte *loci* oor die verbond en kerk in die *Dogmatiek* maar nie oor die koninkryk nie?

Heyns gee op talle plekke in sy publikasies uitgebreide aandag aan 'n omskrywing van die koninkryk⁸³ sodat die kritiek van Theron⁸⁴ in verband met gebrekkige definiëring (en eksegeese) by Heyns nie orals opgaan nie.

Dit is 'n vraag waar Heyns hierdie sentrale tema ontdek het. Theron⁸⁵ is van mening dat Heyns dit van Stoker oorgeneem het. Wie egter die geskrifte van Stoker deurlees, vind dat die koninkryk van God byna terloops aanwesig is, maar nie as sentrale en breed-uitgewerkte tema nie. Die soewereiniteit van God en die

koningsheerskappy van Christus word beklemtoon maar daarmee het Stoker nog geensins 'n "Wysbegeerte van die koninkryksidee" ontwikkel nie - soos jongere filosowe wel probeer doen⁸⁶. Veel eerder moet ons hier dink aan Heyns se aansluiting by die Potchefstroomse teologie⁸⁷. Die Ou-Testamentikus, S du Toit⁸⁸, het, onder invloed van John Bright, die koninkryk as sentrale tema van die Ou Testament hanteer, en die Nuwe-Testamentikus, W J Snyman⁸⁹, onder invloed van H N Ridderbos, het dieselfde ten opsigte van die Nuwe Testament gedoen. Die Potchefstroomse teologie kan sonder meer as "koninkryksteologie" getipeer word⁹⁰. Heyns⁹¹ verwys ook eksplisiet na van hierdie teoloë. Hierby moet ook verreken word watter belangrike rol die koninkryksmotief by gespreksgenote soos A A van Ruler, J Moltmann en W Pannenberg speel. Om die koninkryk te aksentueer is ook tipies aan Afrika(aans). Die groot teoloog uit Noord-Afrika, Augustinus, was die eerste om met sy *De civitate Dei* 'n "teologie van die koninkryk" te ontwerp. Die getuienis van die ganse Skrif oor die algemeen en die prediking van Christus in die besonder is so oorweldigend en meevoerend dat dit byna outomaties tot 'n koninkryksteologie aanleiding gee. Geen wonder nie dat die Nederlandse teoloog J J van Oosterzee reeds in die vorige eeu 'n volledige koninkryksdogmatiek ontwerp het.

Die koninkryk staan vir Heyns sentraal in die openbaring, in die Skrif en in die teologie⁹². Dit word dus ook gesien as die bestemming van alle samelewingsverbande⁹³. Die mens is 'n koninkrykswese⁹⁴. Male sonder tal betoog Heyns dat die koninkryk 'n sentrale tema is, dat die koninkryk die sentrum van die Skrif is en dat Jesus Christus die sentrum van die sentrum is⁹⁵. Hierdie sentrale tema kan kortweg omskryf word enersyds as God se heerskappy oor en andersyds die gehoorsame aanvaarding daarvan deur al sy onderdane, nog korter: die triomf van Gods wil⁹⁶. Dit bring mee dat Heyns duidelik moet onderskei tussen kerk, koninkryk en wêreld, al is daar ook oorvleueling. God se koningskap gaan oor almal maar sy koninkryk gaan net oor die gehoorsames⁹⁷ - 'n onderskeiding wat nie geheel onproblematies is nie.

Alles en almal moet diensbaar wees en diensbaar word aan die koninkryk. Die mens werk saam aan die koninkryk, maar alle mensewerk bly stukwerk, gebroke en onvolmaak en die toekoms bly God se daad en gawe⁹⁸. Die nuwe aarde is uitsluitlik Góð se werk en sy geskenk en by alle kontinuïteit is daar ook die diskontinuïteit van loutering en oordeel⁹⁹. Daarom wys Heyns alle optimisme af¹⁰⁰ en onderstreep hy dat daar geen reglynige ontwikkeling van die koninkryk kan wees nie maar dat daar uiteindelik 'n transendente ingryping van God sal wees¹⁰¹. Heyns handhaaf nie 'n liniêre of sikliese nie maar 'n spiraldiese geskiedenisbeskouing¹⁰².

Vanweë die sonde en Satan is daar uiteraard verset en teenstand teen die koninkryk van God, maar daar is geen "ewewigsverhouding" tussen die ryk van God

en die anti-ryk van die Bose nie¹⁰³. God het in Christus klaar oorwin¹⁰⁴. Die genade triomfeer.

Theron lewer skerp kritiek op Heyns se koninkryksteologie. Volgens Theron¹⁰⁵ vertoon die koms van die koninkryk by Heyns soos 'n rotsblok wat eenvoudig alles uit sy pad vee op weg na die groot voleinding. Gevolglik onderbeklemtoon Heyns die strydmotief¹⁰⁶ en maak hy ook te min van die eskatologiese voorbehoud (oordeel)¹⁰⁷. Die probleem met hierdie kritiek is dat Theron self nie 'n definisie van die koninkryk gee nie. Die vraag ontstaan of hy nie self (onbewus) met 'n piëtistiese koninkryksbegrip werk nie. Kom die triomfmotief (Kol 2:15) by Theron tot sy reg of is God nog op weg om die oorwinning te behaal en beheer te kry?¹⁰⁸ Heyns ontken nêrens die stryd en die finale oordeel nie maar teologiseer vanuit die triomf van die kruis en die opstanding van Christus. Daar moet onderskei word tussen die dag waarop die finale veldslag behaal is en die dag waarop die finale oorwinning aanbreek. En wat die rotsblokmotief betref: reg verstaan, kan dit goed Bybels geïnterpreteer word. In die boek Daniël (2:44-45) lees ons daarvan dat die ewige koninkryk van God alle bese aardse koninkryke sal "plattrap en vernietig" -want dit is soos 'n klip wat uit 'n rots losbreek en onstuitbaar in sy voortgang is. Die koninkryk is 'n "eksplosiewe wêreldvernuwende krag van God"¹⁰⁹. Hiermee word die strydmotief nie geëlimineer nie maar juis geaksentueer. Daar is geen triomf sonder stryd nie.

Die vraag na die verband - kontinuïteit en diskontinuïteit - tussen die gekome koninkryk en die komende koninkryk, die koninkryk in sy voorlopige gestalte en die koninkryk in sy finale gestalte, bly 'n aktuele vraag. Theron stel die vraag of daar by Heyns nie te veel aksent op die kontinuïteit tussen hier en daar, tussen nou en dan, gelê word nie. Die vraag is tersake, veral omdat ons nêrens in die Nuwe Testament daarvan lees dat die mens aan die koninkryk moet "bou" nie¹¹⁰. Heyns werk in hierdie verband met twee motiewe naamlik "vergestalting" en "tekens oprig". In sy gehoorsame medewerking rig die mens tekens op van die naderende koninkryk midde in hierdie gebroke wêreld¹¹¹. Theron¹¹² oordeel tereg dat die teken-motief beter as die gestalte-motief uitdrukking verleen aan die voorlopigheid van alle menslike werk in en vir die koninkryk. Die gestalte-motief moet vir die kerk, wat immers 'n unieke gemeenskap is, gereserveer word.

'n Tema wat ongetwyfeld in die etiek van Heyns onderbeklemtoon word, is dié van vreugde. Anders as by Wurth¹¹³ - om van Ruler¹¹⁴ nie te vergeet nie - word vreugde nie as een van die kenmerke van die individuele etiek behandel nie, terwyl juis dit een van die mees basiese kenmerke van 'n koninkryksetiek is. Daar is niks wat groter vreugde bring en blydschap veroorsaak as juis die triomf van die koninkryk nie.

Heyns het 'n indrukwekkende bydrae tot die ontwikkeling van die teologiese etiek gemaak. Hy het sy teologies-etiese insigte oor die algemeen binne die raamwerk van die gereformeerde teologie ontwikkel, maar op 'n paar belangrike aspekte voortgang en verfyning aangebring. Vir die etiek is hierdie voortgang en uitbou van lewensbelang, want stagnasie impliseer agteruitgang. Dit is sinloos om in die hede die vrae van die verlede te probeer beantwoord. Etiek moet hom besig hou met die vrae van vandag en môre, van nou en netnou. Ofskoon die spesifieke Afrikakonteks nie sterk genoeg gefigureer het nie, het Heyns in baie opsigte belangrike rigtingswysers vir morele keuses aangedui.

NOTAS:

- 1 Hierdie is die eerste van twee artikels.
- 2 J A Heyns, *Die nuwe mens onderweg : Oor die Tien Gebooie*, Kaapstad 1970, 100; J A Heyns, *Die mens: Bybelse en buite-Bybelse mensbeskouinge*, Bloemfontein 1974a, 85, 87, 88; J A Heyns, "Geregtigheid in 'n Suid-Afrikaanse samelewing", *Ned Geref Teologiese Tydskrif* 16/1 (1975), 39; J A Heyns, *Dogmatiek*, Pretoria 1978a, 126; J A Heyns, *Teologiese Etiek I*, Pretoria 1982, 192-195; J A Heyns, *Inleiding tot die dogmatiek - aan die hand van die Nederlandse Geloofsbelijdenis*, Pretoria 1992a, 174.
- 3 *A w*, 1978a, 44.
- 4 J A Heyns, "Enkele aspekte van die Calvinisme", *Koers* 44/4 (1979), 233; *a w*, 1982, 193-194. Vergelyk J Kamphuis, *Aantekeninge by J A Heyns Dogmatiek*, Kampen 1982, 52-53.
- 5 *A w*, 1978a, 126; *a w*, 1982, 193-194.
- 6 *A w*, 1992a, 126.
- 7 *A w*, 1974a, 84; *a w*, 1978a, 128-129; J A Heyns, *Gods vertroueling: oor die gelykenis van die talente*, Potchefstroom 1959, 8, 44.
- 8 Vergelyk *a w*, 1992a, 58.
- 9 J A Heyns, *Teologiese Etiek 2/1: Sosiale etiek*, Pretoria 1986, 42.
- 10 Vergelyk J A Heyns, "Wese van die etiese", in: P C Potgieter (red), *Etiese probleme in Bybelse perspektief*, Pretoria 1979, 4; *a w*, 1982, 89-106; *a w*, 1992a, 74.
- 11 Vergelyk J A Heyns, "Enkele gedagtes oor die antropologie van Karl Barth", *Die Gereformeerde Vaandel* 23/3 (1954), 22-29; J A Heyns, *Die onsterflikheid van die siel: enkele beskouinge*, Kaapstad 1959; J A Heyns, *Die teologiese*

antropologie van Karl Barth vanuit wysgerig-antropologiese oriëntering, Kaapstad 1964; *a w*, 1974a; *a w*, 1978a, 119-143; *a w*, 1982, 192-211.

- 12 J A Heyns, "Gehoorsaamheid as subjektiewe gestalte van die koninkryk van God", *Bulletin van die Suid-Afrikaanse vereniging vir bevordering van Christelike wetenskap* 8/32 (1972), 6; J A Heyns, "Die Skrifbeskouing in strukturele perspektief", in: P A Verhoef, D W de Villiers & J L de Villiers (red), *Sol iustitiae*, , Kaapstad 1973b; J A Heyns, "Kerk en samelewing", in: E J Smit *et al* (red), *Reformasie en revolusie*, Potchefstroom 1974c, 39; *a w*, 1986, 98.
- 13 Vergelyk J A Heyns, *Die grondstruktuur van die modalitiese triniteitsbeskouing*, Kampen 1953.
- 14 Vergelyk D F Theron, *Die koninkryk van God in die teologie van J A Heyns*, Pretoria 1984, 10,12 (ongepubliseerde D Th-proefskrif, Unisa).
- 15 Heyns, *Koers* 44/4 (1979), 230.
- 16 J A Heyns, *Denkers deur die eeue*, Kaapstad 1967b, 161-174; *Koers* 4/1979, 230-236.
- 17 Theron, *a w*, 1984, 93,95.
- 18 Theron, *a w*, 1984, 12,15,32.
- 19 Vergelyk Theron, *a w*, 1984, 95,115,151,178.
- 20 Vergelyk die bronne genoem in endnoot 10 en ook: J A Heyns, *Karl Barth: Wie is hy en wat wil hy?*, Bloemfontein 1955; *a w*, 1967a, 133-148. Kyk ook S A Strauss, "Aspekte van die huidige stand van die dogmatologie in die Ned Geref Kerk na aanleiding van twee huldigingsbundels, *Ned Geref Teologiese Tydskrif* 30/4 (1989), 449.
- 21 *A w*, 1979, 2,13; *a w*, 1982, 8,16; *a w*, 1986, 1; J A Heyns, "Wetenskap en Etiek", *Skrif en Kerk* 7/1 (1986), 43.
- 22 *A w*, 1979, 5. Vergelyk D E de Villiers, "Resensie-artikel: Teologiese Etiek I deur J A Heyns", *Scriptura* 6 (1982), 76-78.
- 23 Vergelyk *a w*, 1986, 138-148.
- 24 Vergelyk my resensie van *Teologiese Etiek* 2/2 (Pretoria, 1989) in: *Koers* 55/4 (1990), 585-588.
- 25 Vergelyk J A Heyns, "Die Afrikaanse lewens- en wêreldbeskouing", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 19/3 (1979), 265.
- 26 Vergelyk J A Heyns "Die Christelike lewens- en wêreldbeskouing en die toets van die 20e eeu", *Koers* 25 (1957), 21-38; J A Heyns (met W D Jonker), *Op weg met die teologie*, Pretoria 1974b, 97-109, 125 ev; *TG* 19/3 (1979), 265-

- 268; *Koers* 44/4 (1979), 230-236; *a w*, 1992a, 4-37.
- 27 *A w*, 1986, 306.
- 28 *A w*, 1989, 168-172.
- 29 *A w*, 1982, 46-47,53; *a w*, 1986, 2.
- 30 *A w*, 1986, 2,292,295-302,306; vergelyk *a w*, 1974b, 85-96,136.
- 31 *A w*, 1986, 40, 295.
- 32 *TG* 19/3 (1979), 265-268.
- 33 *Koers* 25 (1957), 28; *TG* 19/3 (1979), 265.
- 34 *A w*, 1979, 7.
- 35 *TG* 19/3 (1979), 266; vergelyk J A Heyns, "Christelik-nasionale denke in die stryd teen die kommunisme", in: *Bewaar jou erfenis* (Simposium oor kommunisme) 1968b.
- 36 *Koers* 44/4 (1979), 230.
- 37 Vergelyk *a w*, 1986, 295-296; *Skrif en Kerk* 7/1 (1986), 53-55; *a w*, 1992a, 4-37.
- 38 Theron, *a w*, 1984, 8-41, veral 10,12. Vergelyk D F Theron, "Grondbegrippe in die teologie van J A Heyns", *Ned Geref Teologiese Tydskrif* 28/2 (1987), 71.
- 39 Theron, *a w*, 1984, 21-23, 178.
- 40 L R L Ntoane, *A cry for life: An Interpretation of "Calvinism" and Calvin*, Kampen 1983, 246,249.
- 41 Vergelyk my resensie van Ntoane se *A cry for life* in: *In die Skriflig* 18/71 (1984), 49-51; Theron, *a w*, 1984, 180-193; J Kamphuis in: 'n *Woord op sy tyd: 'n Teologiese feesbundel aangebied aan professor Johan Heyns ter herdenking van sy sestigste verjaarsdag*, C J Wethmar & C J A Vos (reds), Pretoria 1988, 68,74.
- 42 *Koers* 44/4 (1979), 230. Vergelyk *a w*, 1978a, 30.
- 43 *A w*, 1979, 9.
- 44 J A Heyns, *Brug tussen God en mens: oor die Bybel*, Pretoria 1973a, 124-137.
- 45 *A w*, 1973, 176; *a w*, 1992a, 22.
- 46 Vergelyk die volgende geskifte van Heyns: "Die Heilige Skrif - reël vir leer en lewe", *Die Gereformeerde vaandel* 27/3 (1958), 9-11; *Lewende Christendom: 'n Teologie van gehoorsaamheid*, Kaapstad 1972, 126-147; "Die Skrif as daad van gehoorsaamheid, *Ned Geref Teologiese Tydskrif* 13/1 (1972),

1-19; *a w*, 1973a; *a w*, 1973b; *a w*, 1974b, 164-179; *Die kerk*, Pretoria 1977a, 8-20; *a w*, 1978a, 17-36; *a w*, 1982, 110 ev, 174 ev; *a w*, 1992a, 62-112. Vergelyk ook Theron, *a w*, 1984, 149-150.

- 47 *A w*, 1992a, 366.
- 48 *A w*, 1982, 152,165.
- 49 *A w*, 1982, 158.
- 50 *A w*, 1973a, 131.
- 51 *A w*, 1973b, 73; *a w*, 1978a, 26-29.
- 52 *A w*, 1982, 11-123; *a w*, 1992a, 80-82.
- 53 *A w*, 1982, 159-170.
- 54 J A Heyns, "Enkele opmerkinge oor die proses van kontemporêre etiese beslissings", *Ned Geref Teologiese Tydskrif* 33/3 (1992), 368-371.
- 55 *A w*, 1982, 180-187; J A Heyns, "Die vraag na norme vir moraliteit", *Skrif en Kerk* 10/2 (1989), 150-153.
- 56 Vergelyk De Villiers, *Scriptura* 6 (1982), 78-80.
- 57 *A w*, 1992a, 169.
- 58 *A w*, 1978a, 155-156; *a w*, 1989, 9.
- 59 *A w*, 1978a, 76.
- 60 "Enkele opmerkinge oor die gewete", *Skrif en Kerk* 14/1 (1993), 93.
- 61 Vergelyk *a w*, 1986, hoofstuk 5.
- 62 *Skrif en Kerk* 10/2 (1989), 151.
- 63 *A w*, 1982, 237.
- 64 *A w*, 1986, 101.
- 65 *A w*, 1982, 225.
- 66 *A w*, 1982, 230; *a w*, 1989, 150.
- 67 *A w*, 1982, 230.
- 68 *A w*, 1986, 101-103; *a w*, 1979, 3.
- 69 Vergelyk die volgende studies van Heyns: *Etiek van die liefde*, Pretoria 1981a; *Leer my naasteliefde*, Pretoria 1981b; *a w*, 1982, 225-258,283-285; *a w*, 1986, 101-103,146 ev; *a w*, 1989, 21-23.

- 70 Vergelyk *a w*, 1982, 237; *a w*, 1986, 102.
- 71 *A w*, 1982, 239; *a w*, 1981a, 14.
- 72 *A w*, 1982, 228.
- 73 *A w*, 1974a, 79-127.
- 74 *A w*, 1982, 237.
- 75 *A w*, 1970, 102; vergelyk *a w*, 1974a, 102-109; *a w*, 1978a, 134-135; *a w*, 1981b, 61-63.
- 76 *A w*, 1982, 250.
- 77 *A w*, 1982, 251-258; vergelyk *a w*, 1981b.
- 78 *A w*, 1981a.
- 79 *A w*, 1982, 251-252; *a w*, 1989, 21-23.
- 80 *A w*, 1982, 251; *a w*, 1989, 21.
- 81 *A w*, 1982, 34.
- 82 *A w*, 1986, 38-67.
- 83 Vergelyk J A Heyns, *Die kerk as diens aan die koninkryk*, Stellenbosch 1967b; *a w*, 1974c, 40; *a w*, 1977a, 4-8; *a w*, 1978a, 276-281, 352-353. Sedert 1984: *a w*, 1986, 42-53; *a w*, 1992a, 313-314.
- 84 Theron, *a w*, 1984, 49, 54, 160-162.
- 85 Theron, *NGTT* 18/2 (1987), 71, 72.
- 86 Vergelyk A M Wolters, *Die skepping herwin: Bybelse grondslae vir 'n reformatoriese lewensbeskouing*, Potchefstroom 1992, 39-41, 64-72.
- 87 Vergelyk Theron, *a w*, 1984, 21-23, 178.
- 88 Vergelyk S du Toit, *Openbaringsgeskiedenis van die Ou Testament*, Potchefstroom 1969 (veral 48-50). J L Helberg het hierop voortgebou.
- 89 W J Snyman, *Nuwe en ou dinge: Uit die skat van die koninkryk*, Potchefstroom 1977. L Floor het hierop voortgebou. Vergelyk ook die proefskrif van T van der Walt, *Die koninkryk van God - naby!*, Kampen 1962. Van der Walt was 'n leerling van W J Snyman en het onder H N Ridderbos gepromoveer.
- 90 Vergelyk S du Toit *et al* (red), *Die koninkryk van God*, Potchefstroom 1969.
- 91 *A w*, 1970, 9-10; *a w*, 1986, 63.
- 92 *A w*, 1970, 9-10; *a w*, 1978a, 13, 26, 28, 324; *a w*, 1986, 38.

- 93 *A w*, 1986, 38-67.
- 94 *A w*, 1974a, 72-78.
- 95 *A w*, 1972, 135; *a w*, 1973a, 96; *a w*, 1973b, 74; *a w*, 1978a, 28.
- 96 *Bulletin* 8/32 (1972), 6; *a w*, 1973a, 93; *a w*, 1973b, 66-67; *a w*, 1977a, 6; *a w*, 1978a, 13,26,28,324.
- 97 *A w*, 1978a, 352; *a w*, 1992a, 314.
- 98 *A w*, 1986, 52.
- 99 *A w*, 1974a, 116.
- 100 J A Heyns, *Teologie van die revolusie*, Kaapstad 1975, 71.
- 101 J A Heyns, "Opmerkinge oor die verhouding kerk en koninkryk", *Hervormde Teologiese Studies*, 32/3-4 (1976), 119; *a w*, 1977a, 7.
- 102 *A w*, 1978a, 221.
- 103 *HTS* 32/3-4 (1976), 119.
- 104 *A w*, 1977a, 7-8.
- 105 Theron, *a w*, 1984, 108,142; Theron, *NGTT* 18/2 (1987), 78-79.
- 106 Theron, *a w*, 1984, 1970.
- 107 Theron, *a w*, 1984, 170-171.
- 108 Theron, *a w*, 1984, 170.
- 109 *A w*, 1986, 58.
- 110 H Küng, *De Kerk*, Antwerpen 1967, 59,107; vergelyk *a w*, 1986, 48-49, 59.
- 111 Vergelyk *a w*, 1970, 16; *HTS* 32/3-4 (1976), 123; *a w*, 1977a, 25,232; *a w*, 1978a, 140,176,337,355,371,410; *a w*, 1986, 40,57; *a w*, 1989, 141,215; J A Heyns, "Die Ned Geref Kerk en die ekumene" in: P G J Meiring & S J Joubert (red), *Fokus op die Kerk*, Vereeniging 1992, 71.
- 112 Theron, *a w*, 1984, 171.
- 113 G B Wurth, *Het Christelijk leven: Grondlijnen der Ethiek*, Kampen 1957, 275-292. Heyns gee wel aandag aan sportetiek (*a w*, 1986, 391-407), maar binne 'n ander konteks. Vergelyk 1981b, 1-2.
- 114 Vergelyk G Th Rothuizen, "Azen op vreugde" in: P F Th Aalders *et al*, *Woord en werkelijkheid: Over de theocratie* (Een bundel opstellen in dankbare nagedachtenis aan prof dr A A van Ruler), Nijkerk 1973, 62-78.